

ZADNJA IZMENA

Anne Michaels *Ubežni koščki*

Čas je slep vodnik.

Šotni deček, na plano sem prišel na močvirnih ulicah potopljenega mesta. Več kot tisoč let so se samo ribe sprehajale po lesenih pločnikih Biskupina. Hiše, postavljene s pročelji proti soncu, je preplaval glenast somrak reke Gasawka. V podvodni tišini so se razkošno razraščali vrtovi; lilije, ločje, kristavec.

Nihče se ne rodi le enkrat. Če imaš srečo, znova vznikneš v kakem naročju; če je nimaš, se zbudiš, ko ti dolga vlečka groze oplazi notranjost lobanje.

Z barjastega dna sem se izvil kot človek iz Tollunda, kot človek iz Grauballeja, kot deček, ki so ga izkopali sredi Ulice Franca Jožefa, ko so popravljali cesto, okrog vratu je imel nanizanih šeststo školjk, imel je čelado iz blata. Od njega so se cedili temnovijolični sokovi šotnatega močvirja. Posteljica zemlje.

Videl sem moža, ki je klečal na tleh, prepojenih s kislino. Kopal je. Moja nenadna navzočnost ga je zmotila. Za hip je pomislil, da sem ena izmed izgubljenih duš Biskupina ali pa deček iz zgodbe, ki izkoplje tako globoko jamo, da se pojavi na drugem koncu sveta.

Biskupin so pazljivo izkopavali skoraj célo desetletje. Arheologi so iz mehkih rvavih žepov šote kar naprej izkopavali kameno- in železnodobne ostanke. Pravi hrastov nasip, ki je Biskupin nekoč povezoval s kopnim, so obnovili, prav tako domiselne lesene hiše brez žeblicev, okope in visoka mestna vrata. Lesene ulice, kjer so se petindvajset stoletij prej drenjali trgovci in rokodelci, so dvignili z močvarastega jezerskega dna. Ko so prišli vojaki, so si ogledovali odlično ohranjene glinaste posode; prijemali so steklene koralde,

bronaste in jantarne zapestnice, potem pa jih treščili ob tla. Z navdušenimi koraki so pohajkovali po veličastnem lesenem mestu, kjer je nekoč domovalo sto družin. Potem so vojaki Biskupin zasuli s peskom.

Moja sestra je že davno prerasla skrivališče. Bella je imela petnajst let in še sam sem priznaval, da je lepa, imela je močne obrvi in krasne lase kot črn sirup, goste in bujne, mišica na njenem hrbtu. »Umetnina,« je govorila mama in jih česala, ko je Bella sedela na stolu. Sam sem bil še dovolj majhen, da sem lahko izginil za tapeto v omari, z glavo sem se postrani zrinil med hrapavi omet in tramove, da sem se podrsal s trepalnicami.

Od tistih minut v steni si predstavljam, da mrtvi izgubijo vse čute razen sluha.

Razbita vrata. Les, strgan s tečajev, poka pod kriki kot led. Glasovi, ki jih nisem še nikoli slišal, se parajo z očetovih ust. Nato tišina. Mama mi je ravno šivala gumb na srajco. Gumb je imela v okrušenem krožničku. Slišal sem rob krožnička, kako kroži po tleh. Slišal sem gumbe, ki so se razpršili, drobni beli zobje.

Napolnila me je črnina, ki se je širila od temena v oči, kot bi mi kdo prebadal možgane. Širila se je iz trebuha v noge. Požiral sem in požiral, célo sem jo pogoltnil. Stena se je napolnila z dimom. Zrinil sem se ven in obstrmel, ko je zrak zagorel.

Hotel sem k staršema, se ju dotakniti. A nisem mogel, razen če bi stopil v njuno kri.

Duša v trenutku zapusti telo, kot bi komaj čakala, da se osvobodi: materin obraz ni bil njen. Oče je bil zveržen od padca. Dva obrisa v kupu mesa, njegove roke.

Tekel sem in padel, tekel in padel. Potem reka: tako mrzla, da je rezala.

Reka je bila ravno taka črnina kot tista v meni; samo tenka membrana moje kože me je držala na površju.

Z drugega brega sem gledal, kako se tema spreminja v škrlatno-oranžno svetlobo nad mestom; v barvo mesa, ki se preobraža v duha. Odplavali so navzgor. Mrtvi so šli čezme, čudni obstreti in krivulje so dušili zvezde. Drevesa so se vdajala pod njihovo težo. Nikoli prej nisem bil sam v nočnem gozdu, divje gole veje so bile otrple kače. Tla so se nagnila in nisem se obdržal. Trudil sem se, da bi se jim pridružil, da bi se dvignil z njimi, da bi se odlučil s tal kot papir, ki se odlepi na robovih. Vem, zakaj pokopljemo svoje mrtve in označimo kraj s kamnom, z najtežjo, najbolj trajno stvarjo, ki se je lahko domislilo: ker so mrtvi vsepovsod, razen v zemlji. Ostal sem, kjer sem bil. Lepljiv od mraza, prikovan k tlom. Moledoval sem: če se že ne morem dvigniti, potem naj se pogreznem, pogreznem v gozdná tla kakor pečat v vosek.

Potem – kot bi mi odmaknila lase s čela, kot bi zaslišal njen glas – sem znenada vedel, da je moja mati v meni. Premikala se je ob mojih kitah, pod kožo, kot se je ponoči premikala po hiši, odlagala stvari, jih pospravljala. Ustavila se je, da bi se poslovila, pa se je ujela, takšna stiska, hotela se je dvigniti, hotela je ostati. Moja dolžnost je bila, da jo osvobodim, greh je bil prepričati ji vstajenje. Trgal sem si obleko, lase. Izginila je. Moja lastna nagla sapa okrog moje glave.

Pred zvokom reke sem pobegnil v gozd, temen kot v zaboju. Tekel sem, dokler ni prva svetloba izžela zadnje sivine iz zvezd, umazana svetloba se je cedila med drevesi. Vedel sem, kaj moram. Vzel sem palico in kopal. Vsadil sem se kot repo in si z listjem zakril obraz.

Moja glava med vejama, sršči vršički kot očetova brada. Bil sem varno zakopan, moja mokra obleka mrzla kot oklep. Sopel sem kot pes. Roke tesno na prsih, vrat sprožen nazaj, solze so mi kot žuželke lezle v ušesa. Ni mi preostalo drugega, kot da gledam naravnost gor. Svitno nebo je bilo mlečno od novih duhov. Kmalu se nisem mogel ogniti absurdnosti dnevne svetlobe, tudi če sem zamižal. Suvala je navzdol, me bodla kot polomljene veje, kot očetova brada.

Potem sem začutil najhujšo sramoto svojega življenja: prebadala me je lakota. In znenada sem se zavedel, boleče grlo brez glasu – Bella.

Imel sem svoje obveznosti. Ponoči sprehod. Zjutraj sem si izkopal posteljo. Pojedel kar koli.

Moji dnevi v zemlji so bili delirij spanca in pozornosti. Sanjal sem, da je nekdo našel moj izgubljeni gumb in me prišel iskat. Na jasi z razpočenimi stroki, iz katerih je mezela bela vsebina, sem sanjal o kruhu; ko sem se zbudil, me je od žvečenja zraka bolela čeljust. Zbujal sem se v grozi pred živalmi, v še hujši grozi zaradi ljudi.

V tem dnevnem snu sem se spominjal svoje sestre, kako je jokala na koncu romanov, ki so ji bili pri srcu; očetovo edino popuščanje – Romain Rolland ali Jack London. Ko je brala, so se ji značaji kazali na obrazu, jezen, ker sem bil odrinjen, sem jo davil z rokami, se z licem privijal k njenemu, kot bi v drobnih črnih črkah nekako hotel videti svet, ki ga je videla Bella. Otresla se me je ali pa se je, velikodušna, ustavila, obrnila knjigo v naročju in mi pojasnila zgodbo ... pijani oče, ki se opoteka domov ... prevarani ljubimec, ki zaman čaka pod zvezdami ... groza volkov, ki tulijo v arktični temi, da je še moje lastno okostje šklepetalo v obleki. Včasih ponoči sem sedel na robu Belline postelje, ona pa je preizkušala, kako mi gre črkovanje, mi s prstom pisala po hrbtu in besedo, ko sem se jo naučil, nežno zbrisala z gibom roke.

Zvokov nisem mogel izključiti: vrat, ki se odprejo, razsutih gumbov. Mama, oče. Toda hujše od teh zvokov je bilo to, da se sploh nisem mogel spomniti, da bi slišal Bello. Napolnjen z njeno tišino nisem mogel drugega, kot da si zamislim njen obraz.

Nočni gozd je nedoumljiv: odbijajoč in neskončen, štrleče kosti in lepljivi lasje, sluz in zdrizaste vonjave, plitke korenine kot vrvaste žile.

Nagubani polži se kot katran razbrizgajo po praproti; črne mesene ledene sveče.

Podnevi utegnem opaziti lišaj, ki je kot zlat prah na skalah.

Zajec, ki me zazna, obstane ob moji glavi in se skuša skriti za travno bilko.

Sonce nazobčano sveti med drevesi, tako svetlo, da žarice potemnijo in mi kot ožgan papir zaplavajo v očeh.

Bele konice trav se mi zatikajo v zobe kot gibke ribje koščice. Liste prežvečim v grenko, vlaknasto kašo, od katere moja slina pozeleni. Nekoč tvegam in si izkopljem posteljo blizu pašnika, zaradi vetra, ki pomeni olajšanje po gosti vlagi gozda. Zakopan čutim drgetajoče temne obrise krav, ki topotajo po polju. V daljavi njihove suvajoče glave dajejo vtis, kot bi plavale. V diru se zaustavijo nekaj čevljev od ograje, potem se mi približajo, glave se jim z vsakim veličastnim korakom težkih bokov pozibavajo kot počasni cerkveni zvonovi. Drobna teleta trepetajo zadaj, v strahu jim trzajo uhlji. Tudi mene je strah – da bo čreda vse, ki so milje daleč stran, privabila sem, kjer se skrivam – ko se zbirajo in si velike glave odpočivajo na ograji in strmijo dol vame z okroglimi očmi.

Žepe in dlani si napolnim s kamni in zakorakam v reko, dokler se ne dotikajo zraka samo moja usta in nos, rožnati liliji. Blato se odlepi od moje kože in las in zadovoljen sem, ko vidim, kako kot pena na gladini plava debela gošča uši iz mojih oblek. Stojim na dnu, čevlje mi posesa blato, tok plove okrog mene, ogrinjalo v tekočem vetru. Spodaj ne ostanem dolgo. Ne samo zaradi mraza, temveč ker z ušesi pod vodo ne slišim. To me bolj plaši kot tema, in ko tišine ne prenesem več, iz svoje mokre kože zdrsnem v zvok.

Nekdo me opazuje izza drevesa. Strmim iz svojega skrivališča, ne da bi se ganil, zrkla mi otrdijo, dokler nisem več prepričan, da me je videl. Le kaj čaka? V zadnjem možnem trenutku, preden moram zbežati, saj hitro prihaja svetloba, se zavem, da sem bil pol noči jetnik drevesa, njegovega mrtvega, gostega debla, ki ga je izrezala mesečina.

Celo podnevi, v hladnem pršcu, je nejasen izraz drevesa znan. Obraz nad uniformo.

Tla v gozdu so bronasto lisasta, karameliziran sladkor na listih. Veje so videti kot naslikane na čebulno belo nebo. Nekega jutra opazujem prst svetlobe, kako se premišljeno prebija po tleh proti meni.

Nenadoma vem, da je moja sestra mrtva. Natanko v tem trenutku se Bella spremeni v poplavljeni tla. Telo vode, ki se vleče pod mesecem.

Siv jesenski dan. Na koncu moči, na kraju, kjer je vera najbližje obupu, sem skočil z ulic Biskupina; iz podzemlja v zrak.

Odšantal sem k njemu, trd kot kak golem, glina trda pod mojimi koleno. Obstal sem nekaj jardov od tam, kjer je kopal – pozneje mi je povedal, da je bilo, kot da sem zadel steklena vrata, brezprizivna površina čistega zraka – »in tvoja blatna maska je razpokala od solz in vedel sem, da si človek, samo otrok. Jokal si zaradi zapuščenosti svojih let.«

Rekel je, da me je nagovoril. Vendar sem bil divji od gluhotе. Moja s šoto zamašena ušesa.

Tako lačen. V tišino sem zakričal edini stavek, ki sem ga poznal v več kot enem jeziku, zakričal sem ga v poljščini in nemščini in v jidišu, s pestmi sem se tolkel po prsih: umazan Jud, umazan Jud, umazan Jud.

Mož, ki me je pri Biskupinu izkopal iz blata, mož, za katerega sem zvedel, da je Athos, me je nosil pod obleko. Moji udje koščene sence na njegovih močnih nogah in rokah, moja glava zakopana v njegov vrat, oba pod težkim plaščem. Dušil sem se, a se nisem mogel ogreti. Pod Athosovim plaščem je hladen zrak pritekal od roba avtomobilskih vrat. Brnenje motorja in koles, od časa do časa zvok tovornjaka, ki pelje mimo. V najini čudni zvezi se mi je Athosov glas zalezal v možgane. Nisem razumel, zato sem si sam pojasnil: Prav je, treba je bežati ...

Milje daleč skozi temo na zadnjem sedežu avtomobila se mi niti sanjalo ni, kje smo ali kam gremo. Vozil je drug mož, in ko so nas ustavili, naju je Athos pokril z odejo. V grško obarvani, toda spodobni nemščini se je Athos potožil, da je bolan. Ni se samo pritoževal. Javkal je, tarnal. Vztrajal je in podrobno opisoval simptome svoje bolezni in zdravljenje. Dokler zgroženi in nejevoljni niso zamahnili, naj gremo naprej. Vsakokrat, ko smo se ustavili, sem bil nem ob njegovem krepkem telesu, žulj, napet od strahu.

Glava me je bolela od vročice, vohal sem, kako mi gorijo lasje. Dneve in noči sem drvel proč od očeta in matere. Od dolgih popoldnevov ob reki z mojim najboljšim prijateljem Monesom. Potegnili jih je naravnost skozi moj skalp.

Toda Bella se je oklepala. Bili smo ruske babuške. Jaz znotraj Athosa, Bella znotraj mene.

Ne vem, kako dolgo smo tako potovali. Nekoč sem se zbudil in videl napise v tekoči pisavi, ki je od daleč spominjala na hebrejščino. Potem je Athos rekel, da smo doma, v Grčiji. Ko smo prišli bliže, sem videl, da so besede čudne; nikoli prej nisem videl grških črk. Bila je noč, toda kvadrataste hiše so bile tudi v temi bele in zrak je bil mehak. Bil sem moten od lakote in ker sem tako dolgo ležal v avtu.

Athos je rekel: »Tvoj koumbaros bom, tvoj boter, kum tebi in tvojim sinovom ...«

Athos je rekel: »Nositi morava drug drugega. Če nimamo tega, kaj pa sploh smo ...«

Na otoku Zakynthos je Athos – znanstvenik, učenjak, povprečni mojster jezikov ... – uprizoril svoje najbolj osupljivo junaštvo. Iz svojih hlač je potegnil sedemletnega begunca Jakoba Beera.

Prevedla Staša Grahek

Kanadčanka **Anne Michaels** (1958) je po dveh nagrajenih knjigah poezije, *The Weight of Oranges* (1986) in *Miner's Pond* (1991), s prvim romanom *Fugitive Pieces* (1996), iz katerega je prevedeno prvo poglavje, postala severnoameriško odkritje leta: roman je dolgo zasedal prvo mesto kanadskega seznama uspešnic, uspeh pa je dosegel tudi v Združenih državah in Evropi. Dokaj nenavadno za knjigo, ki res obdeluje prodajljivo temo holokavsta, vendar njene refleksije umešča v Severnoameričanu prejkone tuje grško okolje, in za povrh jih ubeseduje v ničkaj populističnem, visoko estetiziranem, poetičnem jeziku. To pa je nemara odločilno prispevalo, da je John Berger (s katerim Anne Michaels pogosto primerjajo) izjavil, da tako dobre knjige ni bral že štirideset let, podobno nezadržani pa so bili številni drugi kritiki.